

DAJATVE BISTRISKIH PODLOŽNIKOV

RAFAEL OGRIN

Sredi poti med Vrhniko in Borovnico, ob izviru Bistre, leži nekdanji kartuzijski samostan, po letu 1782 državna last, nato graščina, danes pa gozdarski, lesni in lovski oddelek Tehniškega muzeja Slovenije.

Nekdanje obsežno samostansko gospostvo se je razprostiralo na desnem bregu Male in Velike Ljubljance od izvira v Močilniku pri Vrhniko do Podpeči, od tod dalje proti jugu preko Preserja in Rakitne do Slivnice (1114 m), dalje mimo Cerknice na Škrilje (734 m) in proti severu preko Ljubljanskega vrha (813 m) zopet do izvira Male Ljubljance. Ta zaokrožena posest je merila tri kvadratne milje ali nad 22,5 kvadratnih kilometrov.¹ Ločeno od te posesti je imel samostan še kmetije v Podlipi, ob Tunjici in v Malj Ligojni, več kmetij onkraj Save na Gorenjskem, nadalje vinograde na Vipavskem, oljčne in vinske nasade pri Pasji vasi (Dekanih) ter solarne pri Kopru, pozneje pri Trstu, dokler jih ni moral samostan leta 1732 odstopiti cesarju.

Skupno je imel samostan okoli 600 večjih in manjših kmetij, domcev in bajtarjev. Vse gospostvo je bilo razdeljeno na 16 županstev in sicer na županstvo Verd z vasjo Mirke, županstvo Zavrh z vasmj Dražica, Laze, Lašče, Pristava, Dol, Goričica, Pokojišče in Padež; županstvo Borovnico z vasmj Pekel, Ohotnica in Prevalje, županstvo Sobočevo z vasema Brezovica in Niževce. Nadalje županstvo Rakitna na Rakitniški planoti, županstvo Begunje in Bezuljak v Menišiji, prva z vasmj Selšček, Topol in Brezje, druga z vasema Dobec in Kožljek. Pri Cerknici je ležalo županstvo Loško, nekdanji plemiški dvorec. Dalje je samostan dokupil leta 1725 nekdanji deželno-knežji županstvi Kamnik z vasmj Prevalje, Goričica in Pekel ter županstvo Preserje z vasmj Spodnja in Zgornja Brezovica in Podpeč. Ločeno je bilo županstvo Podlipa in štiri županstva onkraj Save na Gorenjskem: Rašica, Topol pri Mengšu, Šenčur pri Kranju in Moravče. Slednjič je imel samostan še županstvo v Planini pri Vipavi.

Samostansko gospodarstvo je bilo skrajno avtarkično: vse, kar je samostan potreboval razen blaga za oblačila, je imel ali prideloval sam. V lastnem gospodarstvu je imel tri pristave, svoj ribji lov v Mali in Veliki Ljubljanci, Lubiji, Bistri, Borovniščici, Zali in Cerkniskem jezeru. Vino je dobival z Vipavskega, olje iz Pasje vasi (Dekanov) ter sol iz Kopra ali Trsta. Poleg

tega je dobival samostan od svojih podložnikov še dajatve v denarju, naravi in delovno moč ali tlako.

Tlaka je bila dvojna, odrejena ali neodrejena. Pri prvi je bilo delo, ki so ga morali podložniki opraviti, določeno; pri drugi pa je bilo določeno le število dni, ki so jih morali podložniki opraviti na teden ali leto. Podložniki samostana Bistra so imeli odrejeno tlako.

V prvi vrsti je bila naloga podložnikov, da so obdelovali tri samostanske pristave. Prva je bila pri samostanu. Obsegala je njive za 110 mernikov posevke, velik vrt in travnik, kjer se je nakosilo 100 voz sena. Druga pristava je bila na Padežu, kjer je bil travnik za 20 voz sena. Tretja je bila pri plemiškem dvorcu Loško, kjer sta bila dva velika vrta, njiva za 120 mernikov posevke in trije travniki za 58 voz sena.

Podložniki županstev Verd, Borovnica, Zavrh in Sobočevo so morali obdelovati vrt in njive pri samostanu, sejati in pleti, žeti žito in ga spravljati v kozolec. Žito so morali nato omlatiti in prerešetati. Prav tako so morali žeti in meti proso. Nadalje so morali kositi, sušiti in spravljati seno tako pri samostanu kakor tudi na Padežu. Sekati so morali stavbeni les in drva za samostan in opekarno, dovažati drva in kamnje za apnenico ter led za ledenico. Popravljati so morali poslopja in ceste. Za lov so dostavljali lovce in gonjače. Izmenoma so eno leto verdski, drugo leto pa borovniški podružniki prevažali samostance v Ljubljano, kjer je imel samostan svoj dvor.

Največji del tlake so morali opraviti podložniki zgoraj naštetih županstev. Druga županstva so imela lažjo tlako.

Podlipski podložniki so morali vsako četrletje izkidati samostanske hleve, mlatiti žito, pripravljati drva in jih spravljati v samostan.

Županstvo Loško je imelo premalo podložnikov za obdelovanje pristave. Zato so morali pomagati podložniki županstev Begunje in Bezuljak. Ti pa so se branili delati na Loškem, ker je samostan kupil to posest šele leta 1662 in je bila ta tlaka preko tiste, ki so jo morali podložniki opravljati pred tem nakupom. Prihajali so na tlako okrog poldneva in odhajali, preden je sonce zašlo. Medtem so pa delo le hlinili. Samostan je imel veliko škodo, ker so ob žetvi našli več plevela kot žita. Samostan je zato s podložniki teh dveh županstev

sklenil posebno pogodbo, v kateri se je obvezoval, da jim bo dal za večjo tlako na leto 10,5 mernika pšenice in 20 mernikov ovs. Delati pa so morali brez hrane. Poleg tega so vozili s Cerkniškega jezera steljo, za kar so dobivali za vsako vožnjo po 6 krajcarjev.

Štiri županstva onkraj Save na Gorenjskem, kakor tudi županstvi Kamnik in Preserje so odplačevali tlako z denarjem, prva zaradi oddaljenosti, zadnji dve pa je samostan tako prevzel ob nakupu.

Županstvo Rakitna je bilo sploh oproščeno vsake tlake, tako delovne kot tudi v denarju. Na vprašanje rektifikacijske komisije, zakaj je to županstvo brez tlake, je prelat odgovoril, da je tako že »ab antiquo« — od nekdaj.

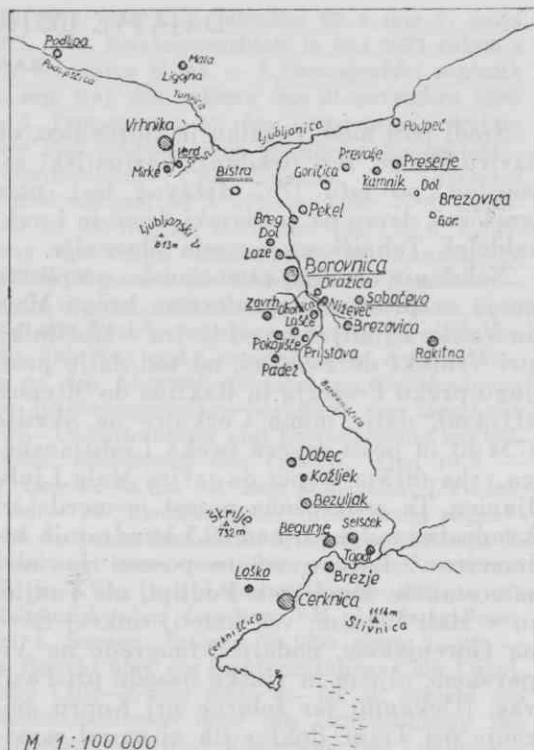
Kot tlako so šteli tudi tovarne vožnje, s katerimi je bil samostan v zvezi s svojimi posestvi na Vipavskem in v Istri. Samostan je razlikoval dvojne tovarne vožnje: velike in male. Na veliki tovarni vožnji so morali podliski podložniki prepeljavati vino z Vipavskega. Vsaka cela kmetija je morala opraviti eno tako vožnjo, to je, prepeljati tovor vina (dva mala sodčka, ki sta držala okrog 100 bokalov vina), kar je šibek vol prav lahko spravil z Vipavskega v Bisto. Podložniki iz Menišije (Begunj in Bezuljaka) so morali prenašati vino in olje iz Pasje vasi (Dekanov) in sol iz Kopra ali Trsta. Podložniki iz županstev Verd, Borovnica, Zavrh in Sobočevo so namesto vožnje plačevali od cele kmetije po 3 fl 58 kr, od manjše kmetije pa sorazmerno manj. Ta denar so lahko tudi sami odslužili, če so sami dostavljali vino z Vipavskega.

Malih tovarnih voženj so se morali udeleževati podložniki vseh zgoraj omenjenih županstev. Z njimi so se prevažala živila in druge potrebščine na Vipavsko in v Istro. Poleg tega so tovarniki morali pomagati ob trgatvi in s konji prenašati nabrano grozdje v kleti.

Podložniki iz Menišije so oskrbovali v prvi vrsti Pasjo vas, Koper ali Trst, podložniki iz Podlipe kakor tudi iz županstev Verd, Borovnica, Zavrh in Sobočevo pa druge kraje kot Planino, Gabrje, Erzelj in Št. Vid, kjer je imel samostan svoje vinograde in kleti.

Vsaka cela kmetija je morala plačevati za malo tovarno vožnjo po 1 fl 8 kr, manjša sorazmerno manj. V prvi vrsti so uporabljali za te vožnje podložnike, ki so imeli zaostanke v dajatvah, da so tako lažje plačevali svoje dolgove.

Kolikor ni bilo mogoče z veliko tovarno vožnjo spraviti vsega vina z Vipavskega, je

bil za to predviden še poseben prenos, katerega je samostan posebej plačal. Skupno število vseh takih voženj je bilo okrog 250. Ko je bilo vse vino dostavljeno, so vsako leto napravili obračun. Za vsak kraj na Vipavskem in v Istri, kamor so hodili samostanski tovarniki, je bil določen zaslužek, ki se je gibal po oddaljenosti krajev med 1 fl in 2 fl. Mitnino so morali tovarniki sami plačevati.

Tlaka je bila s hrano in brez nje. Največkrat so dobivali tlačani samo kruh. Če so na tlaki prenočevali zunaj doma, so dobivali poleg kruha še moko in slanino, da so si kuhali sami, ali pa so dobivali že kuhano hrano. Dovoz kuriva, kamna in peska je bil brez hrane. Po opravljeni tovarni vožnji je dobil vsak tovarnik maseljc vina, kos kruha in na štiri osebe pol bokala kaše. Po izjavi ob rektifikaciji je porabil samostan za prehrano tlačanov 200 mernikov žita.

Koliko dni so morali podložniki tlačaniti, je težko zanesljivo ugotoviti. V prvotnem seznamu podložnikov, kjer so bile vpisane vse njihove dajatve, je bilo vpisano za vsakega posebej tudi število tlačanskih dni. Polzemljaki županstva Verd, Borovnica, Zavrh in Sobočevo so imeli po 12 vprežnih in 58 ročnih delovnih dni na leto, to je, manj kot poldrugi dan na teden, medtem

ko so podložniki nekaterih drugih gospo-
stev imeli štiri do pet dni tlake na teden.
Vsi drugi podložniki so bili manj obreme-
njeni. Polzemljaki v Begunjah in Bezulja-
ku so morali delati na leto štiri dni z vpre-
go in štirinajst dni ročno. Podlipčani so
imeli le 30 ročnih delovnih dni. Četrzemlja-
ki so tlačani polovico manj kot polzemlja-
ki. Podružniki so delali po 50 dni, bajtarji
po 40 ali 30 dni na leto ali pa tudi manj.

Proti tej prijavi je prelat pozneje ugo-
varjal in trdil, da se je to pomotoma prija-
vilo. Zahteval je, naj se vpiše za vse pod-
ložnike enako, to je, da so dolžni tlačaniti
toliko dni, kot je to običajno na Kranj-
skem. Trdil je, da prihajajo podložniki zelo
pozno na delo, da pošiljajo na tlako nedo-
raslo mladino in najslabšo živino, tako da
se večkrat komaj v treh dneh opravi, kar bi
se lahko naredilo v enem dnevu. Če se
zahteva zato kak dan več tlake, kot je
predpisano v podložniških knjižicah, na-
daljuje prelat, se podložniki takoj pritožijo
na okrožni urad. Rektifikacijska komisija
je prelatu ugodila.

Po prelatovem pojasnilu k prijavi za
rektifikacijo naj bi potreboval samostan le
okrog 275 vprežnih dni in 1020 dni ročne
tlake na leto. Po »Informaciji o tlaki«, ki jo
je izdelal samostan za vsako županstvo po-
sebej in kjer je popisana vsa tlaka, naštetu
število podložnikov, ki jo mora opraviti,
koliko dni je za to potrebno in kjer je do-
ločeno, koliko hrane dobijo podložniki pri
delu, je prelatova prijava prenizka in je
bilo število tlačanskih dni skoraj enako
število, ki je bilo vpisano v prvotnem pod-
ložniškem seznamu. Po tem številu je bil
samostan ob rektifikaciji tudi obremenjen
med prejemki.

Za tlako so bili podložniki nekoliko od-
škodovani s sekanjem lesa v samostanskih
gozdih in z njegovo prodajo v Ljubljano.
Samostan je imel ogromne gozde, od katerih
je bilo nekaj prihranjenih za samostanske
potrebe, v nekaterih pa je bilo dovoljeno
sekati tudi še podložnikom županstev Verd,
Borovnica, Zavrha, Sobočevo, Preserje, Kam-
nik in Rakitna. Za pravico sekanja so pla-
čevali majhno pristojbino. Za rezanje lesa
so imeli srenjske žage, tako na primer so
stale ob izviru Ljubljanice kar štiri take
žage. Les in drva so prodajali v Ljubljano.
Ta je potrebovala veliko lesa in bistriški
podložniki so vedno bolj izrabljali dovolje-
nje za sekanje. Samostan je hotel vzeti to
trgovino v svoje roke. Temu se je uprl Ljub-
ljanski magistrat in s pritožbo na Dunaj
dosegel, da je moral samostan pustiti pod-
ložnikom prosto prodajo. Seveda so nato

samostanski podložniki še bolj izkoriščali
svoj privilegij. V rektifikacijski prijavi se
pritožuje prelat, da bo po krivdi »oderu-
škega«
Ljubljanskega magistrata v treh letih
ves bukov les izsekan, »neumni«
kmet
pa ne uvidi, da je to v njegovo največjo
škodo. Če bo gozd izsekan, tudi kmet ne bo
mogel plačevati svojih dajatev, kaj šele, če
se davki povečajo. Pravica podložnikov, da
so lahko sekali les v samostanskih gozdovih
in ga smeli prodajati, je podložnikom nam-
reč zelo olajšala plačevanje davkov in dru-
gih denarnih obveznosti.

Dajatve podložnikov v naravi so obsega-
le večinoma krušna žita kot pšenico, rž,
ječmen in ajdo. Skupno je dobival samo-
stan od podložnikov okrog 1000 mernikov
krušnega žita (pšenice, rži, ječmena), okrog
500 mernikov ajde, kakšnih 1150 mernikov
ovsa in 380 mernikov prosa. Poleg žitaric so
dajali podložniki tudi nekaj nad 3700 jajc,
80 kokoši in 40 funtov prediva. V denarju
so plačevali kot najemnino 1535 fl na leto.
Nasprotno so donosilci najemniškega žita
prejemali od samostana 60 hlebov kruha in
mernik kaše za kuhanje. Pri oddaji prosa
v vrečah so dobivali za vsak mernik osmin-
ko bokala vina, nabiralci desetine pa letno
12 fl. Župani so bili tlake prosti. Za izterja-
vanje dajatev in za druge dolžnosti pa so
dobivali, kadar so prišli v samostan po
opravkih, hrano in nekaj denarja v skupni
vrednosti 150 fl. Na velikonočni ponedeljek
so morali župani prinesiti samostancem po-
gače in pirhe. Osem županov z Verda, Bo-
rovnice, Zavrha, Sobočevega, Begunj, Be-
zuljaka, Rakitne in Podlipe je moralo dati
prelatu vsak po 12 parov, upravniku po 8
parov, sodniku po 2 para pirhov. Prvi štirje
župani so morali preko tega dati prelatu še
eno krono (1 fl 52,5 kr) in tri pogače, uprav-
niku po dve pogači, sodniku eno pogačo.
Drugi bratje so dobivali par pirhov in po-
gačo. Zadnji štirje župani so dajali vsem
bratom po dva para pirhov brez pogač.
Samostan jim je dajal ob tej priliki kosilo
in malico, vino so pa morali sami plačevati.

Še neko dajatev so imeli bistriški pod-
ložniki. Ta je bila v zvezi z deželskim sod-
nikom, ki je imel svoj sedež v Bistri. Ob
cerkvenih prošenjih je pobiral sodnik
sodni denar in sicer v Borovnici in Soboče-
vem od vsake cele kmetije po 12 soldov
(7 kr), v Begunjah, Bezuljaku in Verdu od
vsakega ognjišča po 1 repar (4 kr), na Pa-
dežu in Pakem vsako leto po 6 reparjev.

Dajatve, ki jih je moral dajati bistriški
podložnik, so pregledno vidne iz listine, ki
je ohranjena v privatni zbirki. Listina je
sicer iz leta 1800, ko je bilo samostansko

posestvo že v državni upravi, vendar se tedaj dajatve niso bistveno spreminjale. To leto je bila popisana zapuščina triosminske Kmetije v Verdu h. št. 13, kamor se je priženil leta 1768 Gregor Sternen, praded slikarja Matevža Sternena. Posest je nato podedel slikarjev stari oče Tomaž. Kmetija je obsegala 13 njiv, 11 travnikov, 5 delov gozda in pravico do letno šestdnevne uporabe srenjske žage. Donos posestva na leto je bil ocenjen na 94 fl 14 kr. Letne dajatve so bile:

1. Deželnemu knezu

	fl	kr	d	fl	kr	d
Kontribucija	2	9	3/4			
Davek	2	18	1/4			
Mesni krajcar	12					
Prispevek za vojaške namestitve	6			4	46	

2. Gospostvu

a) v denarju

Najemnina	59					
Pravica sv. Jurija	31	1/4				
Pravica sv. Martina	32	2/4				
Pustna pravica	20	3/4				
Denar za najemninski oves	1			3	23	2/4

b) v naravi

21 bokalov najemninske pšenice po 6 1/2 kr	2	16	2/4			
3 1/4 bokala kaše po 9 1/4 kr	30					
25 1/2 bokala prosa v vrečah po 4 5/8 kr	1	57	2/4			
7 1/2 povesma prediva po 1/2 kr	3	3/4				
2 kobala ² 8 bokalov tlačanskega ječmena po 2 fl 22 kr	5	19	2/4			
10 bokalov kupnopravnega ječmena po 4 1/2 kr	45					
7 1/2 jaje po 1/4 kr	1	7/8				
3 3/4 pesti prediva po 1/2 kr	1	7/8		10	56	

3. Kaplanu na Vrhniki

6 bokalov pšenice po 6 1/2 kr	39					
6 bokalov prosa po 4 5/8 kr	27	3/4				
9 soldov ali	5					
2 povesma prediva po 1/2 kr	1			1	12	3/4

4. Zorničarju

6 bokalov pšenice po 6 1/2 kr	39			39		
---	----	--	--	----	--	--

5. Učitelju na Vrhniki

3 bokale pšenice po 6 1/2 kr	19	1/2				
6 bokalov prosa po 4 5/8 kr	27	3/4				
9 soldov ali	5			52	1/4	

6. Cerkovniku v Verdu

3 bokale pšenice po 6 1/2 kr	19	1/2				
6 bokalov ajde po 4 1/4 kr	25	2/4				
9 soldov ali	5			50		

Vsota letnih dajatev 22 39 2/4 22 39 2/4
ali 24 odstotkov letnega donosa.

Ce se od letnega donosa	94	14				
odštejejo dajatve	22	39	2/4			
ostane čisti donos	71	34	2/4			

Skupno je moral podložnik oddajati četrtno donosa, tri četrtnine so mu pa ostale za lastno uporabo. Vrhniciani so bili mnemnja, da se Virjanom ni nikoli slabo godilo.

OPOMBE

Viri: Glavni urbar samostana Bistra v 2 delih iz leta 1729; Rektifikacijski dom. akti št. 2, postojnsko okrožje (oboje v Državnem arhivu SRS v Ljubljani).

1. Hitzinger, Das Karthausertstift Freudental; Klun, Archiv für Land. gesch. 2. u. 3. Heft, 1854. — 2. Kobal = 2 mernika = 32 bokalov = 54 litrov.

